

1. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА. ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ ВЧЕНЬ. ФІЛОСОФІЯ ПРАВА.

УДК 340.1

Сергій Банах,

кандидат юридичних наук, доцент,
декан юридичного факультету
Тернопільського національного
економічного університету

Вікторія Савіцька,

кандидат педагогічних наук

ПРАВОВА КУЛЬТУРА ЖУРНАЛІСТІВ В СУЧАСНОМУ ІНФОРМАЦІЙНО-ПРАВОВОМУ ПРОСТОРИ

Проаналізовано поняття правової культури журналістів у сучасному інформаційно-правовому просторі. Визначено основні вимоги, яким має відповідати журналіст, який пише на правову тематику.

Ключові слова: журналіст, правова культура, правова інформація, правове життя, юридичний термін, правові цінності, засоби масової інформації.

Банах С., Савицька В.

Правовая культура журналистов в современном информационно-правовом пространстве

Проанализировано понятия правовой культуры журналистов в современном информационно-правовом пространстве. Определены основные требования, которым должен отвечать журналист, пишущий на правовую тематику.

Ключевые слова: журналист, правовая культура, правовая информация, правовая жизнь, юридический термин, правовые ценности, средства массовой информации.

Banakh S., Savicka V.

Legal culture of journalists in the contemporary informational and legal space

The concept of journalist legal culture in the modern information and legal space are analyzed in article. The basic requirements for a journalist who writes on legal issues are determined.

Keywords: journalist, legal culture, legal information, legal life, legal term, legal values, mass media.

Постановка проблеми. Основним та найістотнішим показником рівня демократизації суспільства є гарантія повноти реалізації прав особистості. В процесі демократичного розвитку українського суспільства суттєво зростає необхідність якісного й об'єктивного висвітлення проблем правового життя суспільства. Це актуалізує завдання підвищення рівня правової культури як окремої особистості, так і суспільства загалом. Пріоритетними стають проблеми подолання юридичного невігластва громадян – необізнаність щодо їхніх прав і свобод, наданих Конституцією України, механізмів реалізації та порядку судового захисту особистісних прав і свобод.

Одну з провідних ролей в цьому процесі відіграють засоби масової інформації (ЗМІ) – соціальний інститут освіти й виховання суспільства, що формує громадську думку та правову культуру суспільства. Саме від засобів масової інформації залежить, на підставі яких цінностей формується правова культура українського суспільства. Своєю діяльністю ЗМІ задають певні орієнтири соціального розвитку, зокрема формування правової культури особистості та суспільства як умови становлення демократичної держави.

© Сергій Банах, Вікторія Савіцька, 2017

Розвиток інформаційного правового простору сьогодні неможливий без відповідного рівня правової культури журналістів [2, с. 65], оскільки саме вони інформують про правові аспекти діяльності державних та громадських інституцій, аналізують сферу правових відносин суспільства, практику нормотворчості, судочинства, правозастосування, правореалізації.

Актуальність дослідження. Роль журналістики у формуванні правової культури суспільства важко переоцінити. Адже саме ЗМІ є основним джерелом правового інформування громадян. Коментарі правових актів, відповіді юристів на запитання читачів, матеріали на судові теми, публікації щодо роботи слідчих органів, прокуратури і поліції, «кримінальна хроніка» – немає жодного суспільно-політичного видання, яке б не освітлювало на своїх шпальтах публікації правової спрямованості. Тому можемо стверджувати, що сьогодні ЗМІ України дуже тісно торкаються освітлення правового життя держави. У цій ситуації дуже важливо, щоб журналісти, які висвітлюють юридичну тематику, мали адекватне уявлення щодо законодавчої та правоохоронної діяльності держави, правових процесів, які відбуваються в країні [6, с. 26], володіли знаннями щодо методів висвітлення в ЗМІ правових проблем, розуміли дію правових норм, ставилися до права як до цінності. Отже, потреба високого рівня правової культури журналістів постає з тісного взаємозв'язку судової, правоохоронної системи і ЗМІ, які функціонують в одному соціальному середовищі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми правової культури в правовій науці досліджували зарубіжні та вітчизняні науковці. Теоретико-методологічний аналіз філософсько-правових проблем, пов'язаних з правовою культурою, відображений у наукових працях С. Алексеєва, В. Головченко, Ю. Битяка, О. Ковальчука, О. Лукашової, О. Макеєвої, О. Мурашина, А. Селіванова та ін. Водночас науковцями вивчалися проблеми правової культури деяких професійних груп: підприємців (О. Менюк), учасників виборчого процесу (Р. Каламаж), працівників місцевих органів виконавчої влади (Г. Хаварівський), офіцерського складу збройних сил України (С. Скурихін) та ін. Однак проблематика взаємодії журналістики та правової культури ще не отримала необхідної теоретичної інтерпретації.

Метою статті є теоретико-правовий аналіз правової культури журналістів, виявлення її особливостей та визначення шляхів підвищення її рівня в умовах формування інформаційного суспільства.

Виклад основного матеріалу. Ефективність проведення сучасних суспільно-політичних та економічних реформ залежить від рівня правової культури українського суспільства, рівня його правової поінформованості. Загальнодоступним комунікаційним каналом поширення правової інформації є ЗМІ, яким належить провідна роль у генеруванні, впорядкуванні та наданні в користування правових інформаційних ресурсів, виконанні ціннісно-орієнтаційної та правосоціалізуючої функцій, що зумовлює необхідність суттєвого підвищення рівня правової культури працівників мас-медіа.

Експерти в галузі журналістики та юриспруденції констатують, що сьогодні інформаційно-комунікативне поле правової тематики істотно розширилося і перетворилося. Цьому є низка причин: сучасний стан ЗМІ, які технологічно вийшли на більш високий рівень розвитку, конституційна заборона на цензуру, інтерес до правової тематики самого суспільства. Тому інколи здається, що саме ця тематика достатньо широко представлена в ЗМІ, однак більшість журналістських матеріалів носять репортерський характер, акцентуючи увагу аудиторії на конкретних подіях і злочинах, упускаючи фахове юридичне трактування того чи іншого факту.

ЗМІ у своєму медійному відображенні трансформують складну правову інформацію в правоохоронну інформацію щодо конкретних фактів, подій та явищ, формуючи тим самим специфічну для кожного суспільства правову культуру як систему цінностей, яка виникає внаслідок переживання громадянами перенесеної у сферу діяльності ЗМІ правової реальності.

Правова культура суспільства є результатом правового розвитку соціальних груп та її індивідів. Журналісти як суб'єкти формування правової культури суспільства є одночасно й носіями цієї культури, тому високий рівень правової культури і розвинута правова свідомість є надзвичайно важливими для журналістів, які висвітлюють правову проблематику. У такому розумінні журналісти є одночасно і об'єктами і суб'єктами правового життя суспільства. Відображення правової дійсності, на думку Ю. Битяка, створює правовий дискурс ЗМІ й аудиторія сприймає відображену в медіасфері правову реальність так, як інтерпретують її журналісти, базуючись на власній правовій культурі [4, с. 197].

Тобто можна говорити про те, що ЗМІ є інститутом правової соціалізації громадян (популяризують правові знання, формують або зміцнюють позитивні правові установки, допомагають удосконалювати правову поведінку). У випадках поширення недостовірної, помилкової інформації, у смакуванні подробиць злочинів, культивуванні жорстокості та насильства публікації або сюжети мають дисфункціональний ефект і ЗМІ перетворюються в контрагента правової соціалізації.

Поширювані ЗМІ відомості щодо правових норм дають змогу їхній аудиторії досягти певного рівня *правової інформованості*, що дуже важливо для формування правової ідеології як раціонального компонента правової свідомості. Перевагами журналістського інформування громадян через засоби масової інформації є оперативність подання інформації, максимальна кількість охопленого населення, системність та щоденність впливу і доступність інформації правової тематики. Доступність інформації, поданої ЗМІ, пояснюється передусім тим, що на противагу офіційній публікації закону, яка містить лише його текст, ЗМІ в більшості випадків роз'яснюють застосування правових норм. По-друге, ця інформація сама знаходить свого адресата. На відміну від правової інформації, поширюваної спеціалізованими юридичними виданнями та комп'ютерними правовими системами, журналістські матеріали містять у собі норми права в так званому психосемантичному контексті, який дозволяє аудиторії ЗМІ засвоювати складні юридичні поняття без особливого вольового і емоційного напруження. Зміст таких публікацій практично збігається з предметом відображення *правосвідомості* [1, с. 43], тісно пов'язане з конкретними, «життєвими» правовими ситуаціями, і споживачеві інформації легко «приміряти» їх на себе. Це формує ставлення громадян до права і правові установки, що в підсумку здійснює особливий вплив на формування правової психології як емоційного компонента правосвідомості.

Однак трапляються випадки, коли ЗМІ деструктивно впливають на формування правової свідомості та правової культури українських громадян. Так, характерні для журналістики «закони жанру» нерідко висувають на перший план сенсаційність матеріалу. Іноді це призводить до зміщення уваги журналістів на «криваві розборки», відображення патології злочинця, перебільшення витонченості або жорстокості скоєного злочину. Досить часто журналісти публікують «досудову» інформацію, називаючи злочинцем людину, ще не визнану винною, що спричинює порушення презумпції невинуватості. Також не секрет, що деякі вітчизняні видання та інтернет-газети, зловживаючи своїми можливостями, публікують «замовні» матеріали, свідомо формуючи хибну громадську думку, що є основою для неправомірних журналістських розслідувань. Багато фактів, як правило, не підтверджуються, а видання залишаються безкарними. Окрім того, сучасні ЗМІ досить часто поширюють так звану злочинну субкультуру шляхом трансляції телесеріалів, в яких пропагують злодійську романтику та тиражування в ЗМІ кримінального жаргону, що свідчить про певні тенденції в сфері правосвідомості та правової культури не лише всього суспільства, а й самих журналістів.

Як доцільно зазначає О. Макеєва, за допомогою мас-медіа легко переключити увагу публіки з найгостріших проблем злочинності на другорядні або навіть в значній мірі надумані проблеми. Нерідко професійна пристрасть журналістів заради зацікавлення публіки завдає суспільству шкоди [3, с. 52]. На підтвердження цього варто зазначити, що в сучасних умовах ЗМІ дуже часто звертаються до правової та судової тематики, однак ґрунтовних, серйозних публікацій, значних за обсягом та глибиною постановки проблем, дуже мало. Останнім часом жанр «чорнухи» або поверхневого, низькопробного «кримінального репортажу» витісняє з газетних шпальт та телерадіоєфіру кваліфіковані матеріали, зорієнтовані на ідеї правосуддя, які аналізують соціальні та інші причини злочинів. Журналістів передусім цікавить «читабельність» їхніх матеріалів, що сприяє підвищенню тиражу видання, зростанню популярності та авторитету автора. Це цілком зрозуміло, якщо зайняти позицію самих журналістів і редакцій ЗМІ, однак не завжди виправдано з точки зору суспільства.

Викладене вище дає підстави стверджувати, що вплив правової журналістики на правову свідомість може бути конструктивним (давати нові правові знання, формувати позитивні правові установки і ставлення до права), а може мати і деструктивний, небажаний ефект, що знижує рівень правосвідомості громадян. Недостовірні виступи ЗМІ, сцени кримінального насильства розпалюють ненависть до злочинців і агресію або навпаки – викликають почуття безсилля і незахищеності, діють дисфункціонально і на правову інформованість, емоції та настрої людей стосовно права і законності.

Ще одним важливим аспектом діяльності журналістів у правовому житті суспільства є висвітлення ЗМІ правової діяльності держави. Так само, як і правова культура, *правове життя суспільства* варто ідентифікувати не лише з юридичним буттям (воно стосується швидше не матеріальної, а духовної сфери життя) і залежить від рівня розвитку масової правосвідомості, правової/неправової поведінки громадян. Так, досліджуючи правову культуру в умовах становлення громадянського суспільства, Ю. Битяка та І. Яковюк розглядають правове життя суспільства як форму соціального життя, яка виявляється в правових актах і правовідносинах, характеризує специфіку і рівень правового розвитку суспільства, ставлення суб'єктів до права і ступінь задоволення їхніх інтересів [4, с. 77]. Тому правове життя суспільства є комплексом явищ, які мають позитивний і негативний характер. Позитивними явищами є система права, правові акти,

юридичні вчинки, правовідносини і юридична практика, законність і правопорядок, правоохоронна та правозастосовна діяльність. Негативними протиправними явищами є правопорушення, злочини, зловживання, корупція, деформація правосвідомості (правовий нігілізм). Становлення позитивного правового життя суспільства взаємопов'язане з системою правового інформування (освіти), правової освіти та виховання громадян.

Сьогодні варто говорити про зростання медійної складової правового життя суспільства, яка стосується не лише інформаційного забезпечення функціонування правової сфери, а й залежності правової культури від повноти й якості відображення та інтерпретації ЗМІ подій правового життя. У проникненні фактів правового життя в медійний простір спостерігається «інформаційна вертикаль» [5, с. 208], заснована на підміні інформації задалегідь запропонованими думками, редуccionізмі та спрямованості не на просвітництво, а на розвагу аудиторії. Так, в ЗМІ нерідко активно обговорюються недосконалі законопроекти, тим самим формується уявлення про низьку якість законодавчої бази і невисоку кваліфікацію законодавців; бувають випадки невдалого або неправильного використання юридичних термінів. На радіо і телебаченні, у випусках новин і аналітичних передачах часто має місце вибірковість подання правової інформації (непопулярні закони, резонансні справи), що носить негативний характер. У сюжетах на політичні теми щодо парламентських колізій досить часто увага журналістів зміщується з правотворчої практики законодавчої влади на оцінку якості прийнятих законів, їхню кількість, «розстановку сил» серед депутатів Верховної Ради, їх кар'єрний ріст, скандали і підкилимні ігри. Тобто значна частина працівників ЗМІ внаслідок застарілого мислення, низької національної та правової свідомості, необізнаності в питаннях сучасного законодавства, економіки, політології, соціології і комерційної діяльності, нездатна ефективно продукувати правову інформацію, яка б відповідала умовам розбудови громадського суспільства.

В інформаційно-правовому просторі журналістам варто звертати більше уваги на правозастосовну практику, яка наочно демонструє, як норми права втілюються в реальне життя [7, с. 54]. До прикладу, українські суди щорічно розглядають десятки тисяч кримінальних і цивільних справ, виносячи здебільшого обґрунтовані вироки та рішення, які захищають права громадян. В цьому випадку судові матеріали прямо або опосередковано вчать одержувачів інформації грамотно і ефективно захищати свої права, підвищуючи рівень розвитку правової культури суспільства.

Таким чином, правова журналістика сприяє розвитку правової культури суспільства, формуючи правосвідомість населення на раціональному і емоційному рівнях шляхом репрезентації правових цінностей. Акцентуючи увагу на певних правових фактах або явищах, даючи їм позитивну або негативну оцінку, журналісти тим самим здійснюють вплив на формування правосвідомості та правової культури читача, глядача, слухача. Журналістський текст, який стверджує правові цінності/антицінності, може розглядатися як індикатор певних аспектів правової культури суспільства.

Тому журналісти, які пишуть на правову тематику, повинні:

- 1) володіти універсальною ерудицією в різних сферах суспільного життя;
- 2) знати правову і судову систему України, основи кримінально-процесуального права, джерела правової інформації та способи роботи з ними, порядок виконання судових рішень, засоби і порядок правового захисту та самозахисту журналістів [8, с. 30];
- 3) бути обізнаними щодо змін в законодавстві, зарубіжним і вітчизняним досвідом вирішення проблем захисту прав людини;
- 4) володіти основами юридичної грамотності та не плутати «кримінальне провадження» з «кримінальною справою», «позов» із «претензією», «касацію» з «апеляцією», «обвинуваченого» з «підсудним» тощо;
- 5) вміти користуватися правовим інструментарієм – законами та іншими правовими актами в професійній діяльності.

Водночас журналістам, які постійно займаються правовою і кримінальною тематикою, необхідні розвинена правосвідомість, загострене почуття соціальної справедливості, гуманізм, а також високорозвинена психологічна культура і психологічна саморегуляція, оскільки систематична необхідність відображення вбивств, кримінального насильства і жорстокості може призвести до професійної деформації, зокрема, до професійного цинізму, незворотніх особистісних змін негативного характеру або «синдрому емоційного вигорання». Найвищими цінностями для працюючого в правовій журналістиці є повага до права, визнання верховенства закону і авторитету правосуддя. Робота журналіста в предметній сфері права вимагає високої правової та психологічної культури, моральних та етичних якостей, оскільки соціальні та правові цінності, які транслює журналіст для своєї аудиторії, безпосередньо впливає на формування правової культури та правосвідомості суспільства.

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, зауважимо, що правова культура журналістів відображає їхнє глибоке знання системи права і законодавства, переконаність у необхідності їхнього додержання, уміння використовувати сукупність правових засобів у межах компетенцій, встановлених законами та іншими правовими актами. Це зумовлено тим, що в сучасних умовах на журналістів покладається завдання здійснення діалогу та співпраці громадян, суспільства і держави, вони є інструментом обговорення питань суспільного значення і найважливішим ресурсом підтримки громадських ініціатив, здатних об'єднувати, консолідувати суспільство, стимулювати громадянську і правову активність населення.

Засоби масової інформації мають стати гарантом демократичної правової держави, яка гарантує права людей, зокрема доступ до своєчасної та об'єктивної інформації. Професія журналіста як фахівця, який формує сприйняття права, внаслідок професійних дій, вимагає у самих журналістів наявності високого рівня правової свідомості та правової культури, а також моральних якостей і моральних цінностей. Тому, можливо, вирішення багатьох правових проблем у межах здійснення підготовки компетентних журналістів та співробітництва представників ЗМІ з органами державної влади, судами, правоохоронними органами та іншими представниками влади є зміна системи підготовки журналістських кадрів згідно з європейськими стандартами, розроблення сучасних програм правової освіти журналістів, створення недержавних фондів підтримки правового навчання журналістів, організація ступеневої системи правової підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації журналістських кадрів.

Список використаної літератури

1. Буроменський М. *Основи судової журналістики: посіб. для журналістів* / Михайло Буроменський, Олександр Сердюк, Ірина Підкуркова. – К. : USAID, 2009. – 72 с.
2. *Макеєва О. М. Правова культура як елемент правової системи* / О. М. Макеєва // *Часопис Київського університету права*. – 2012. – № 4. – С. 64–67.
3. *Макеєва О. М. Правова культура як фактор реалізації виховної функції права* / О. М. Макеєва, Т. М. Дробович // *Карпатський правничий часопис*. – 2014. – № 6. – С. 50–55.
4. *Правова культура в умовах становлення громадянського суспільства : моногр.* / за заг. ред. Ю. П. Битяка, І. В. Яковюка. – Х. : Право, 2007. – 248 с.
5. *Правосвідомість і правова культура як базові чинники державотворчого процесу в Україні: моногр.* / Л. М. Герасіна та ін. – Х. : Право, 2009. – 351 с.
6. *Стеблівський Ю. Системі правосуддя потрібна «цілюща» критика* / Юрій Стеблівський // *Юридичний вісник України*. – 2009. – № 42. – С. 24–28.
7. *Третьякова О. В. Роль образования в развитии правовой культуры журналистов* / О. В. Третьякова // *Право и образование*. – 2009. – № 8. – С. 52–60.
8. *Цимбалюк В. С. Мас-медіа-право в інформаційному суспільстві* / В. С. Цимбалюк // *Інформація і право*. – 2011. – № 1(1). – С. 30–33.

Стаття надійшла до редакції 21.09.2017.